

Kuuma huone (AaTh 956)

1. Suomalaisen kansanrunouden keruun historiassa on kaksi erittäin merkittävää vuosikymmentä. Toinen on 1880-luku, jolloin Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ensi kerran suunnitelmallisesti kääntyi yksityiskohtaisin keruuhjein ja -kehotuksin Suomen kansan puoleen ja kehotti lähettämään kansanrunoutta Seuran arkistoon. Vetoamus tuotti yllättävän runsaan tuloksen. Tätä keräystyötä johti Kaarle Krohn.¹ Hänen oppilaansa Martti Haavio suunnitteli ja johti keräystoimintaa 1930-luvulla, josta muodostui toinen maineikas ja tuloksekas vuosikymmen henkisen kansankulttuurimme tallennustyön historiassa.

2. Hyvän esimerkin siitä valtaisan laajasta perinneaineistosta, mikä juuri näillä vuosikymmenillä saatiin talteen, muodostaa tämän tutkielman aiheena oleva karkea tarina. Tarinan paria poikkeusta lukuunottamatta kaikki käytävissäni olevat toisinnot ovat ensiksikin juuri 1880- ja 1930- lukujen keräystoiminnan satoa. Kun tarinaa ei ole tiedusteltu missään keruuoppaissa, se on myös todisteena tällöin vedettyjen kansanperinneapajien harvinaisimmatkin »kalat» tavoittaneesta tehokkuudesta. Kun lisäksi tämän tarinan vanhimmassa muistiinpanossa esiintyy ainakin minulle ainoan kerran silmään sattunut kansanomaisen käsityksen yliopistosta eli Helsingin akatemiasta, olen rohjennut ottaa tarinan — sen karmeudesta huolimatta — tarkastelun kohteeksi.

3. Vuonna 1885 talon emäntä Olga Lampinen Asikkalasta lähetti muun kansanrunouden ohessa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle tarinan, jonka otsikoksi hän on merkinnyt »Helssinkin Akatemia». Muistiinpano on seuraavanlainen:

— Niin akatemia meidän tietääksemme on sellainen paikka, jonka jos vain rappusilla joutuu seisomaan kello 12 päivällä, niin ei ikänä enään muvalle astu, ennen siinä oli aina herrat vahdissa kaiken päivän, jos ken sattui ohitse kulkemaan niin heti herrat ottivat kiinni ja lykkäsivät kuumaan huoneeseen, siellä otettiin vaatteet päältä ja kaikki rahat pois sitten laitettiin ihminen rautakoukkuun leuvastansa riippumaan ja huone kuumennettiin kuumaa

¹ MARTTI HAAVIO Kansanrunouden keruu ja tutkimus, Helsinki 1931, ss. 76—79.

kuumemmaksi ihminen heti pyörtyi ja kaikki liha ja rasva sai tippuva asti-joihin josta sitten tohtoorit rohtoja valmistivat ja sentähden emme me maa-laiset käytä rohtoja, koska varmaan tiedämme mistä ne ovat valmistettuja, kyllähän sinne akatemiaan vieläkiin ihmiset kelpaa, vaan nyt se on vaan tuo 12:tas tunti päivällä jolla ajalla saa portailta kiini ottaa, vaan ei muuloin. — Kerran eräs ukko otettiin sinne väkiste, ukko oli hyvin lihava ja rasvainen josta herrat olivat hyvillään, luulivat saaneensa hyvän saalliin, ukolle tehtiin kuden kaikille muillenkoi, mutta ukko saikin itsensä rauta koukusta irti ja otti vaatteensa joilla suojeli itsensä lijalta kuumuutelta sai myöskiin avaimen reijästä kylmää henkitetyksi jotta pysyi vireännä aamuun asti, siellä oli myöskiin seinässä suuri aukko seinän välissä jossa säilytettiin niiden kaikien sinne kuolleiten rahat, siitä aukosta ukko otti povensa rahaa täydeen sekä löysi nurkasta rauta puntarin jolla sitten löi sen kuolijaaksi joka ensiksi oven aukaisi, niin tuli ukko rikkaana miehennä takaisin, ja tiedämpä kenen esi isä tuo oli ollut, vaan jäljellä elävien sukulaisten tähden en mainitse hänen nimeänsä.

Sama toisinto hieman kielellisesti korjattuna on tullut arkistoon seuraavana-kin vuonna Helsingin Suomalaisen Alkeisopiston konventin keräyksiä yhteydessä. Toisinnon lähettäjä Väinö Petterson on todennäköisesti saanut sen juuri emäntä Lampiselta. Kaikkiaan olen löytänyt tarinaa kansanrunousarkiston kokoelmista 17 toisintoa:

b1 *Tyrvää*. P. O. Huhti VK 21: 11. 1890 — d2 *Asikkala*. Olga Lampinen VK 50: 17. 1885 > Helsingin Suomalaisen Alkeisopiston konventti LIX 12. 1886 — d3 *Orimattila*. A. Järvinen 488. 1937 — d4 *Sysmä*. Juho Lindsten KRK 60: 57. 1935 — e5 *Hankasalmi*. Hannes Huisko PK 15: 2625. 1937 — e6 *Karstula*. A. Rautiainen 585. 1938 — f7 *Joroinen*. G. F. Brask 27. 1888 — f8 *Juva*. G. Aalto KT 69: 26. 1937 — f9 *Juva*. J. V. Kettunen 11. 1889 — f10 *Juva*. A. Pulkkinen KT 80: 1. 1938 — f11 *Virtasalmi*. O. Pulkkinen KT 80: 1. 1936 — g12 *Leppävirta*. L. V. Pääkkönen 25. 1891 — g13 *Nilsjä*. K. Pirinen KT 233: 176. 1939 > KOTISEUDUN TARINOITA s. 232—3. — g14 *Vieremä*. Anna Heikkinen KT 87: 158. 1938 — j15 *Eno*. Toivo Rätty KRK 169: 16. 1935 — j16 *Nurmes*. Pekka Lasanen KRK 163: 861. 1935 — m17 *Taivalkoski*. O. Korosuo 100. 1947.

Läntisin ja ainoa satakuntalainen toisinto on Tyrvään pitäjältä, kolme muistiinpanoa on talletettu Itä-Hämeestä, pohjoisin Taivalkoskelta. Toisintoluettelosta on helppo todeta, että tarinan varsinaista elinaluetta on ollut savolaismurteiden alue. Kuudennesta luvusta selviää, miksi juuri Savosta on tullut tämän tarinan ydinalue.

4. Antti Aarne on sijoittanut satutyypiluetelloonsa novellisatujen ryhmään seitsemän rosvoista ja varkaista kertovaa satutyyppeä (n:ot 950, 951, 952, 955,

956, 957 ja 960), joista tyyppinumero 956 tarkoittaa tämän tutkielman kohteena olevaa tarinaa. Aarne on määritellyt tyyppin seuraavasti:

— Mies ryöväreiden luona: suljetaan kuumaan huoneeseen, missä riippuu useita ruumiita; kun ryövärit tulevat, hän lyö toista toisensa jälkeen päähän ja ottaa heidän aarteensa.²

Olen nimittänyt tätä Aarneen satutyyppejä tarinaksi, koska se, kuten sen yksityiskohtainen tarkastelu osoittaa, täyttää kaikki hyvin seipitetylle kansantarinalle asetettavat vaatimukset.³ Lisäksi sen tarinalle luonteenomainen funktio on hyvin selvästi nähtävissä.

5. Tarinan tapahtumapaikkana on vain Asikkalan toisinnossa Helsinki, kahdessa muussa hämäläisessä muistiinpanossa Turku (d4) ja eräs kaupunki (d3). J. V. Kettusen juvalainen toisinto (f9), jonka alkuosaan on liittynyt Matti Metelisestä kertovaa satua (Aa Th 650), mainitsee tapahtumapaikaksi Ranskan kaupungin. Kaikissa muissa toisinnossa, myös Tyrväältä talletuksessa (b1), on tapahtumapaikkana Pietari. Tapahtuma-ajaksi määrittelee e6-toisinto ajan sata vuotta sitten, f8 kolme sukupolvea sitten, f10 150 vuotta sitten ja g13 vuosien 1810—40 välisen ajan. Muissa toisinnossa tapahtuman ajankohtaa ei ole lähemmin mainittu.

6. Niissä toisinnossa, joiden kertoman mukaan jännittävä kuuman huoneen seikkailu on sattunut Pietarin kaupungissa, mainitaan — kuten tarinan luonteeseen kuuluukin — useimmiten sen henkilön nimi, joka on joutunut tämän kaamean tapauksen kokemaan. Hän on ollut kauppias Esa Pölkki Kyyjärven Pölkistä (e6), kauppias Jori Paunonen Juvan Piikkilästä (f8), Juvan rikkaimpiin ja mahtavimpiin sukuihin kuuluva Suurniemen Paunonen (f10 ja f11), voikauppias Eerik Savolainen Nilsin Kärsämäestä (f13), Kiananniemen Junnulinainen (m17), suutari Iisakki Hankasalmen Ritalasta (e5) ja renkimies Kettunen (g12). Muut Pietari-toisinnot mainitsevat seikkailun sattuneen Suomen miehelle (f7), kahdelle Kajaanin kauppiaille (g14), eräälle pohjoiskarjalaiselle (j15), tavarantoimittajalle suomalaiselle (j16) ja kahdelle lihavalle suomalaiselle »trengille» (b1). Kolmestatoista Pietari-toisinnosta vain tässä viimeksi mainitussa tähdennetään, että miehet olivat lihavia. Samaten on asian laita niissä kolmessa toisinnossa, joissa tapahtumapaikkana on joko Helsinki, Turku tai eräs kaupunki. Tällöin henkilö on lihava ukko (d2), lihava herra (d3), Sysmän lihava isäntä (d4). Voidaan siis puhua läntisestä, hämäläisestä lihava mies -redaktiosta ja itäisestä, savolaisesta

² ANTTI AARNE Verzeichnis der Märchentypen, FFC 3, Helsinki 1910, ss. 40—41.

³ Vrt. esim. Kotiseudun tarinoita, Helsinki 1951, s. 5 ja Myyttillisiä tarinoita, Helsinki 1947, s. 11.

kauppiasredaktiosta. Tyrvään toisinto (b 1) osoittautuu näiden kontaminaatioksi. Savolainen toisintoryhmä koostuu selkeäpiirteisistä paikallistarinoista, joissa nimeltä mainitaan tunnettujen maakauppiassukujen edustajia, kuten Kyyjärven Pölkki, Juvan Paunonen, Nilsiäen Savolainen. He lähtevät kotiseudultaan pitkälle kauppamatkalle Pietariin viemään voikuormaa (f11, g13) ja ostamaan tavaroita (e6, f8, f10, g14, j16, m17). Näistä Keski-Suomesta ja Savosta tehdyistä Pietarin matkoista saa hyvän kuvan esim. V. Sariolan kirjoituksesta »Jyväskylän porvarien Pietarin-matkat 1800-luvulla».⁴ Ennen Pietarin radan valmistumista — vuonna 1870 — matkat tehtiin hevosella useimmiten talvisaikaan Mikkelin — Lappeenrannan — Viipurin kautta. Vietiin voita, talia, palvattua lihaa, turkiksia ja tuotiin jauhoja, venäjänlehteä, saippuaa, kahvia, sokeria, viinaa, teetä, »prenikoita» ym. Matka kesti kuukauden. Suurena, edullisena myynti- ja ostokeskuksena Pietari sai runsain määrin Keski-Suomen ja Savon yritteliäitä miehiä matkaan, joten tämän tarinan kiintyminen juuri näille seuduille on hyvin perusteltua. Huomiota herättää, että Karjalan kannakselta, jonka monien pitäjien miehet olivat mitä innokkaimpia Pietarin-kävijöitä, en ole tavannut yhtään tämän tarinan toisintoa. Lieneekö ajateltavissa, että koska Pietarin elämä oli näille jonkin verran venäjääkin osaaville kauppa-, rahti- ja hevose miehille peräti tuttua, tarina heihin sovitettuna ei olisi tuntunut oikein uskottavalta eikä luontevalta.

7. Savolaisessa redaktiossa Pietariin joutunut kauppias kohtaa ryssän, joka pyytää katselemaan hyviä tavaroita (e6), kaksi ryssää, jotka pyytävät »saajua» juomaan (f8), tavaroita hakemaan (g14), tavaroita ostamaan (j16), kolme juutalaista, jotka lupaavat voittoa 35 ruplaa tuhannelta (m17). Voikauppias Savolaisen ryssä houkuttelee ryypylle (g13), pohjoiskarjalaisen houkuttelee taas kaksi miestä kortinpelukseen (j15). f11-toisinnon mukaan Juvan Paunonen menee pyytämään puntaria, f7-toisinto kertoo Pietariin tulleen Suomen miehen menneen kysymään yösijaa. Ainoan Satakunnan toisinnon (b1) mukaan Pietarin juutalainen pestaa kaksi lihavaa suomalaista rengeikseen lupaamalla hyvää palkkaa, samaten kaksi pietarilaista lupaa Ritalan Iisakille töitä (e5). Syyt ovat selviä ja luontevia, mutta vievät aina suoraan surman suuhun — kuumaan huoneeseen.

Sinne joutuvat oikopäätä myös hämäläisredaktion mukaan lihavat miehet. Tällöin ei enää Pietarin miesten, ryssien tai juutalaisten tavoin lupauksin houkutella, vaan kello 12 päivällä otetaan väkisten kiinni akatemian rappusilta ja lykätään kuumaan huoneeseen (d2), vietellään sisään ja tyrkätään

⁴ Keski-Suomi I, Jyväskylä 1935, ss. 101—9.

kuumaan huoneeseen (d3), pyydystetään (d4). Pyydystäjänä ovat akatemian herrat (d2) ja Turun teinit (d4), siis lähinnä lääketieteen ylioppilaat, jotka — kuten nämä toisinnot oitis selittävät — sulattavat lihavista ihmisistä rasvaa ja tekevät siitä apteekkilääkkeitä (d4), kaikkia sairauksia parantavia lääkkeitä (d3), rohtoja (d2). Savolaisredaktio eli Pietari-toisinnot tietävät niin ikään, että Pietarin-kävijän houkuttelun todellisena syynä on ihmisrasvan hankkiminen, mutta ei kuitenkaan koskaan lääketarkoituksiin. Vain kaksi toisintoa mainitsee syyn rasvan sulattamiseen. g12-toisinnon mukaan renkimies Kettuselle selvisi, että »saippuuruukkihan se tämä onnii koko laitos». Pohjoiskarjalainen kuumaan huoneeseen lukittu taas arvasi, että »täällä tehtiin ihmisrasvasta kynttilöitä, jotka palaessaan tekivät kantajansa näkymättömäksi, kuten oli kuullut kerrottavan» (j15). Ihmisrasvalääkkeisiin ja ihmisrasvakynttilään palaan lähemmin luvussa 13.

8. Molemmat redaktiot yhtyvät täysin kuvaillessaan sitä huonetta, johon niin lihava mies kuin Pietarin-kävijäkin joutuvat teljetyiksi. Huone on kuuma, pimeä ja pahanhajuinen. Sinne johtaa pimeä käytävä, sinne kuljetaan monen huoneen läpi, se on alakerrassa tai kellarissa. Ovi teljetään äkkiä huolellisesti, ja niin uhri on yksin tai kohtalotoverinsa kanssa — b1 ja g14 toisintojen mukaan — pimeässä ja kuumassa, rasvalta löyhkäävässä »hornan luolassa», kuten e6-toisinto tätä kauhun paikkaa nimittää. Uhrin ensimmäinen tehtävä on saada valoa, päästä näkemään kuumaa vankilaansa. Onneksi hänellä on mukanaan tulukset (e5, f7, f8, f10, f11, m17) tai tulitikkuja (b1, f9, g12). Näiden valossa miehelle selviää heti kuuman huoneen arvoitus. Toisinnot kuvailevat yksityiskohtaisesti, peittelemättä, karmean realistisesti sitä kauhunäkymää, joka miehen ympärillä avautuu. Huoneen katossa olevista rautakoukuista riippuu ihmisen ruumiita, ihmisen raatoja, tapettuja ihmisiä, päättömiä ruumiita, alastomia raatoja, joista tippuu rasvaa lattialla oleviin astioihin tai tynnyreihin. Mutta mies näkee muutakin: hän näkee huoneen nurkassa hyvin suuren läjän rahaa ja toisessa nurkassa rautapuntarin (b1), seinässä olevassa aukossa huoneeseen kuolleitten rahat ja nurkassa rautapuntarin (d2), huoneeseen unohtuneen nuijan (d3), puntarin (e5), rautapalan (e6), puntarin (f7), karkeatekoisella hyllyllä kynttilänpätkän ja suuret pinkat sadan ja viidenkymmenen ruplan seteleitä ja nurkassa pystyssä rautapuntarin (f8), pöydällä suuria rahamääriä sekä naulassa puupuntarin (f10), suuren rahasumman ja puntarin ovenpielessä (f11), täynnä paperirahoja olevan suuren rahakirstun ja nurkassa oikein suuren rautavartisen puntarin (g12), rahakaapin, jossa on rahaa »sataruplasia» satoja nippuja, ja puntarin (g13), hyllyillä paljon rahaa ja puntarin (g14), pöydällä runsaasti rahoja levällään ja kurikan (j15), suuren

joukon rahaa lattialla ja rautapuntarin (j16), pöydällä hirveän kasan kaiken valtakunnan rahoja sekä seinällä rautapuntarin (m17).

Puntarin ja rahojen näkeminen antaa kuumaan huoneeseen teljetylle pelastumisen toivoa, »rautapuntarissa on minun pelastukseni», kuten f8-toisinnossa sanotaan. Jotta tukahduttava kuumuus ei ihmisrasvasulaton uhria tainnuttaisi ennen oven aukeamista, vangin on saatava raitista ilmaa. Toisinnot kertovat, että mies sulloo ensin rahat tai rahoja taskunsa täyteen, ottaa sitten puntarin käteensä ja asettuu hengittämään raitista ilmaa milloin avaimen reikään, milloin puukolla oveen vuolemaansa reikään, milloin taas puntarin tai rautapalan avulla kangottamaansa oven rakoon. Näin mies säilyy hengissä kuumassa huoneessa ja voi rohkeasti odotella vangitsijansa saapumista.

9. Laajalti tunnettu vanha tappelulaulu »Hei helapää puukko ja puntari, niillä pärjäilen minä varmasti» vakuuttaa, että puukolla ja puntarilla aseistautunut suomalainen selviää pahaltakin näyttävästä tilanteesta. Rautapuntari yksinäänkin on tehokas lyömäase, jota tiedetään monesti käytetyn, kun kättä pitempää on tarvittu. Sillä isäntä karkottaa tuvastaan mankuvat mustalaiset⁵, sillä tyhjennetään talo vainotiellä liikkuvista vihovenäläisistä⁶ — vain pari esimerkkiä mainitakseni. Puntari on tässäkin tarinassa pelastuksen tuoja, avain vapauteen. Kun vangitsijat, yksi, kaksi tai kolme miestä, tulevat jonkin ajan kuluttua katsomaan uhriaan ja avaavat sulattimonsa oven, mies iskee puntarilla vangitsijansa hengiltä tai tainnoksiin ja pakenee. Mies toimii toisintojen kertoman mukaan kuten juvalainen Jori Paunonen:

— puolen yön ajoissa romahtaa rautatelki kellarin oven päältä, ja kaksi miestä astuu kellarin ovesta sisään, toisella — edellä tulijalla — pitkä puukko kädessä, toisella lyhty, jossa palaa kynttilä. Jori vetäytyi varjoisaan ovinurkkaan, siksi kunnes molemmat miehet olivat astuneet kynnyksen yli. Silloin hän huimasi rautapuntarilla miehiä kohden. Puntari antoi mäiskähtävän äänen, lyhty sammui, ja molemmat miehet vierivät alas kellariin. Pari ulvahdusta kuului Jorin korviin, kun hän rautapuntari kädessään astui ulos, tyrkkäsi kellarin oven kiinni, asetti rautateljen oveen ja poistui rahoineen ja puntareineen. Porttivahti oli mennyt johonkin lämpimään suojaan, joten Jori sai vapaasti poistua portista kadulle ja täytti kyytiä Pakkaselle, jossa ajoi kortteerin isännän ylös, maksoi kortteerin, pisti hevosen puikkoihin ja lähti ajamaan tavarakuormineen, puntareineen ja taskut seteleitä täynnä Suomeen, jonne hän pääsi ilman mitään esteitä. (f8).

⁵ Suomen kansan kaskuja, Tampere 1938, s. 247.

⁶ Kotiseudun tarinoita, Helsinki 1951, s. 346.

10. Tässä tarinassa on puntarilla erittäin merkittävä asema, joten on hyvin ymmärrettävissä, että eräissä toisinoissa tästä tehokkaaksi osoittautuneesta aseesta kerrotaan hieman lisääkin. Niinpä Hankasalmele talletettu toisinto tietää, että »Iisakki läksi Pietarista ja tuli Hankasalmele ja toi puntarin tullessaan. Niin tuli Hankasalmele ensimmäinen puntari. Siitä alkaen on Iisakia nimitetty Puntari-Iisakiksi. (e5). Jori Paunonen Juvan Piikkilästä taas säilytti hänet pelastanutta rautapuntaria koko elämänsä ajan puhtaana Piikkilän suuren salin peräseinällä (f8). Toisen juvalaisen toisinnon mukaan Paunosten suku on säilyttänyt puntaria Pietarin muistona sukupolvesta toiseen (f10). Toisintoon liittyy vielä pieni mutta tarinan uskottavuutta suuresti lisäävä maininta: tapauksen kertoja, 75-vuotias mummo, on itse nähnyt tämän puntarin vuoden 1900 vaiheilla.

Paitsi puntarin säilyttämistä suuren hovin salin peräseinällä tai ensimmäisen puntarin tuloa Hankasalmele tai Puntari-Iisakin nimen syntyä tämä tarina haluaa ennen kaikkea selittää tietyn henkilön tai tietyn suvun rikkauden alkuperän. Ja savolaiset tarinan kertojat eivät suinkaan ole niin vaatimattomia kuin Asikkalan emäntä, joka sanoo vain, että »niin tuli ukko rikkaana miehennä takaisin, ja tiedämpä kenen esi isä tuo oli ollut, vaan jäljellä elävien sukulaisten tähden en mainitse hänen nimeänsä». Kyyjärven kauppiaan Esa Pölkin tiedetään pelastumisestaan kiitollisena lahjoittaneen seurakunnalle kirkonkellon, jossa vieläkin on Esa Pölkin nimi (e6). Erittäin vankasti kuuman huoneen tarina on kiinnittynyt juvalaiseen Paunosen sukuun, jonka rikkauden ja mahtavuuden kolme toisintoa (f8, f10, f11) väittää periytyvän Pietarin ihmisrasvasulattimosta. Samasta paikasta on g12 -toisinnon mukaan peräisin alkujaan rutiköyhän Kettusenkin varallisuus: »Kotiin päästyään osti hän rahoillaan suuren talon ja elää vielä nytkin (vuonna 1891) siinä harjoittaen samalla suurta kauppaliikettä. Raha ei koskaan häneltä lopu.» Samaten tuli Nilsin Savolaisestakin kuulu »Kärsämäen kylän napa». Hän omisti kymmenkunta maatilaa, eikä hänellä ollut rahan puutetta (g13). Rikkaina miehinä palasivat niin ikään kotiin kuuman huoneen kauhut kokeneet pohjoiskarjalainen (j15), suomalainen (j16) ja Kiannanniemen Junnulainen (m17).

Ne kaksi toisintoa (b1 ja g14), jotka kertovat kahdesta kuumaan huoneeseen joutuneesta miehestä, sisältävät kiintoisan opettavaisen lisäpiirteen: toinen miehistä on arka, vain »valittaa ja itkee kuolemaa», ei uskalla ottaa rahoja eikä toimia. Toinen taas on raju ja rohkea, »haluaa kuolla reilusti rahan kanssa». Miehet pelastuvat; rohkea elää rikkaana, arka köyhänä.

Tarina, erityisesti sen savolainen redaktio, osoittautuu varsin selväpiirteiseksi tietyn suvun varallisuuden synnyn selitystarinaksi. On muistettava, että niinä aikoina, jolloin tarinan kertoman kuvitellaan tapahtuneen, elettiin miltei täydellisessä luontaistaloudessa, maaseudulla raha oli peräti harvinaista.

Kun sitten yritteliäs mies ryhtyi käymään silloisissa oloissa erittäin hyvin kannattavaa Pietarin-kauppaa ja jokaisella kauppamatkallaan lisäsi varallisuuttaan, rakennutti hovin, osteli maatiloja, lahjoitti kirkonkellon jne., tämä kaikki herätti huomiota ja vaati hyväksyttävää selitystä. Näin tämän tarinan kiinnostumiselle, säilymiselle ja todennäköisesti synnyllekin oli juuri savolais-alueella mitä parhaimmat mahdollisuudet.

Suomen kansan perinteessä tavataan useita muitakin tarinoita, jotka ovat kiinnittyneet tiettyyn henkilöön ja joiden tarkoituksena on selittää tämän henkilön tai suvun varallisuuden alkuperä. Funktioltaan tällaisia tarinoita ovat esimerkiksi vihollisen sotakassaa kuljettaneen kuriirin ryöstöstä kertovat sotatarinat, yhteistoiminnasta vääränrahantekijän kanssa kertovat tarinat, todellisen rahakätkön tai sinisellä liekillä palavan aarteen löytämisestä sepitetty rikas tarinaperinne. Puhtaasti myyttillistä tarinastoa, jota on käytetty rikkauten alkuperän selvittämiseen, ovat esim. friimuuraritarinat, tarinat ihmisen liitosta paholaisen kanssa sekä parasta, pirtyksestä ja varallisuuden kartuttaja -tontusta kertovat tarinat.

Pietari-toisoinnoista kuvastuu mielestäni hyvin savolaisredaktion toinenkin funktio: suurkaupungin vaaroista varoittaminen. Miljoonakaupungissa oli yllin kyllin monenlaisia houkutusia, oli keinottelijoita ja huijareita, jotka saattoivat helposti viedä venäjää taitamattoman ja kaupunkia tuntemattoman maalaisen rahat, hevosen, tavarat, vieläpä hengenkin. Tämä tarina on siksi karmea, että sen kuullut ja todeksi uskonut Pietarin-kävijä varmasti varoi antautumasta viinaa tarjoavien, korttipeliin houkuttelevien ja outoihin paikkoihin pyytelevien venäläisten tai juutalaisten kanssa tekemisiin. Tarinan tällekin funktiolle on myyttillisessä tarinaperinteessä runsaasti paralleleleja, yhtä tehokkaasti vaikuttavia varoitustarinoita.

11. Kun Antti Aarne on ottanut kuuman huoneen tarinan satutyypin luetteloonsa ja Stith Thompson sen edelleen tämän luettelon lähdeviittein varustettuun englanninkieliseen käännökseensä⁷, odottaisi, että tarinalle löytyisi helposti vertailuainesta eri maiden satu- ja tarinaperinteestä. Näin ei kuitenkaan ole asian laita. Thompson on antanut tarinalle nimen »Rosvojen talossa» (At The Robbers' House) ja varustanut sen tyyppinumerolla 956 A. Otsikointi perustuu Aarneen määrittelyyn, jonka nimi on harhaanjohtava, koska ainakaan suomalaisissa toisoinnoissa ei kertaakaan puhuta rosvoista. Thompson mainitsee, että tyyppi tunnetaan Suomessa, Belgian Flanderissa sekä Tanskassa. Suomen kohdalta maininta pitää paikkansa, sen sijaan epäilen sitä ainakin Flanderin, mutta myös Tanskan osalta. Thompson ei ole

⁷ AARNE—THOMPSON *The Types of the Folk-Tale*, FFC 74, Helsinki 1928.

näitä toisintoja itse nähnyt, enkä minäkään ole onnistunut niitä tavoittamaan. Flaamilaista toisintoa tarkoittava lähdemaininta viittaa kokonaan toiseen satuun (Aa 304), joka on merkitty muistiin Belgian Kongosta.⁸ Kaksi tanskalaisista Evald Tang Kristensenin muistiinpanoa taas ovat Thompsonin mukaan käsikirjoituksina Danske Folkemindesamlingissa.

Aarneen satujen luokitteluun pohjautuvien eri maiden satutyypipiluelteloiden mukaan tyyppiä AaTh 956 ei tavata Suomen ruotsalaisilla⁹, Ruotsissa¹⁰, Norjassa¹¹, Islannissa¹², virolaisilla¹³, liiviläisillä¹⁴, lappalaisilla¹⁵, preussilaisilla¹⁶, böömiläisillä¹⁷, Unkarissa¹⁸, Hollannissa¹⁹, Romaniassa²⁰, Espanjassa²¹, Turkissa²² eikä Kiinassa²³.

Sille ei ole vastinetta myöskään Grimmin, Grundtvigin, Afanasjevin, Gontzenbachin eikä Hahnin kuuluisissa satukokoelmissa.²⁴

Kun satutyyppeä Aa 956 ei tavata Suomen ruotsalaisten eikä Ruotsin satuja tarinaperinteestä, tulee lähinnä mieleen ajatus, jota tyyppin levinneisyys Suomessa vielä voimakkaasti tukee, että kuuman huoneen tarinan ulkomaiset paralleelit olisivat tavoitettavissa venäläisestä satu- tai tarinaperinteestä. Silmäys N. P. Andrejevin toimittamaan venäläisten satujen tyyppiluelteeseen lupaakin myönteistä tulosta.²⁵ Luettelossa mainitut kolme toisintoa eivät kuitenkaan ole tämän tutkimuksen kohteena olevaa tarinaa, vaan lähinnä neljästäkymmenestä rosvosta ja niiden surmaamisesta kertovia satuja.²⁶ Näyttää siis siltä kuin kuuman huoneen tarinalle ei olisi lainkaan ulkomaista vertailuainesta. Tarinassa on kuitenkin sellaisia käsityksiä ja kuvitelmia, että

⁸ MAURITS DE MEYER *Les contes populaires de la Flandre*, FFC 37, Helsinki 1921.

⁹ OSKAR HACKMAN *Katalog der Märchen der finnländischen Schweden*, FFC 6, Leipzig 1911; *Finlands Svenska Folkdiktning I A*, Helsingfors 1917.

¹⁰ WALDEMAR LUNGMAN *Sveriges samtliga folksagor III*, Uppsala 1952.

¹¹ REIDAR, TH. CHRISTIANSEN *The Norwegian Fairytales*, FFC 46, Hamina 1922.

¹² EINAR ÖL. SVEINSSON *Verzeichnis isländischer Märchenvarianten*, FFC 83, Hamina 1929.

¹³ ANTTI AARNE *Esnische Märchen- und Sagenvarianten*, FFC 25, Hamina 1918.

¹⁴ OSKAR LOORITS *Livische Märchen- und Sagenvarianten*, FFC 66, Helsinki 1926.

¹⁵ J. QVIGSTAD *Lappische Märchen- und Sagenvarianten*, FFC 60, Hamina 1925.

¹⁶ KARL PLENZAT *Die ost- und westpreussischen Märchen und Schwänke*, Elbing 1927.

¹⁷ VACLAV TILLE *Verzeichnis der böhmischen Märchen I*, FFC 34, Porvoo 1921.

¹⁸ BERZE NAGY JÁNOS *Magyar népmesetpusok II Pécs 1957*; HANS HONTI *Verzeichnis der publizierten ungarischen Volksmärchen*, FFC 81, Hamina 1928.

¹⁹ J. R. W. SINNINGHE *Katalog der niederländischen Märchen-, Ursprungssagen-, Sagen- und Legendenvarianten*, FFC 132, Helsinki 1943.

²⁰ ADOLF SCHULLERUS *Verzeichnis der rumänischen Märchen und Märchenvarianten*, FFC 78, Helsinki 1928.

²¹ RALPH S. BOGGS *Index of Spanish Folktales*, FFC 90, Hamina 1930.

²² WOLFRAM EBERHARD und PERTEV NAİLİ BORATAV *Typen türkischer Volksmärchen*, Wiesbaden 1953.

²³ WOLFRAM EBERHARD *Typen chinesischer Volksmärchen*, FFC 120, Turku 1937.

²⁴ ANTTI AARNE *Übersicht . . . übereinstimmender Märchen*, FFC 10, Helsinki 1912.

²⁵ N. P. ANDREJEV *Ukazatel' skazočnyh sjužetov po sisteme Aarne*, Leningrad 1929.

²⁶ Fil.tri Sulo Haltsonen on ystävällisesti hankkinut käyttööni ja suomentanut nämä sadut. Lausun hänelle parhaat kiitokseni.

niiden täytyy kuulua vanhaan kansainväliseen uskomusrekvisiittaan. Ainakaan ne eivät voi olla suomalaisella maaperällä syntyneitä.

12. Tammikuun 18. päivänä vuonna 1928 Tarton yliopiston kansanrunoudentutkimuksen professori, maailmankuulu satujen tutkija ja tuntija Walter Anderson piti Õpetatud Eesti Seltsin kokouksessa esitelmän, jonka aiheena oli Tarton yliopisto Viron kansanperinteessä. Tässä esitelmässään hän esitti seuraavan tarinan, jonka oli kuullut vuosina 1865—72 Tarton yliopistossa opiskelleelta isältään:

— Tulee sitten nuori virolainen talonpoika sisarineen Tarttoon. Sillä aikaa kuin talonpoika on kaupungilla, hänen sisarensa katoaa. Kaikesta etsimisestä huolimatta hän ei löydä sisartaan. Nuori mies älyää kuitenkin kohta, mistä on kysymys. Sisar on varsin lihava, ja veli tietää, että lääketieteen professorit tarvitsevat tarkoituksiinsa paljon ihmisen rasvaa, siksi he antavat vangita ihmisiä ja sulattaa heistä anatomisessa laitoksessa rasvaa. Nuori mies menee siis oikopäätä anatomiseen laitokseen ja antamatta minkäänlaisten esteiden pidättää tunkeutuu vastustuksesta välittämättä sisähuoneisiin. Sieltä hän aivan oikein löytää sisarensa uunin päältä; professorit ovat jo sulattaneet työstä koko joukon rasvaa. Siksi sisar oli myöhemmin paljon entistä laihempi, mutta pelastui hän kuitenkin.²⁷

Professori Anderson pyytää esitelmässään kaikkia läsnäolijoita ottamaan selvälle, tunnetaanko tätä hänen isänsä opiskeluaikaista akateemista tarinaa kansan keskuudessa. Mahdollisena kaukaisena paralleelina hän viittaa Oskar Looritsin »Liivi rahva usund» -teoksessa esittämään lättiläiseen tarinaan Riian »Luutalosta»: talossa kerrotaan elävän faaraon ajoilta polveutuvia kalanpyrstöisiä ihmisiä, jotka viettelevät kansaa taloonsa, tappavat pimeässä huoneessa, keittävät luut ja lähettävät ne Tarttoon.²⁸ Tämä »faaraon lapsista» eli hylkeistä kertoviin syntytaruihin kuuluva erikoislaatuinen kertomus sisältää todella mielenkiintoisen yhtymäkohdan kuuman huoneen tarinaan ja osoittaa, että myös Latviassa on tunnettu tämän tarinan motiiveja. Oskar Looritsia on tällaisen merkillisen motiivin liittyminen »Faaraon lapset» -tarustoon kiinnostanut, ja alaviitteessä hän pohtii motiivin alkuperää arvellen sen syntyneen Tarton yliopiston lähettämien antropologien työskentelystä kansan parissa. Heidän tutkimuksensahan kohdistuivat eläviin ja kuolleisiin ihmisiin, he kaivoivat hautoja ja kokosivat luita ja siten herättivät kansassa monenlaisia kuvitteluja.

²⁷ WALTER ANDERSON Die Universität Dorpat in der estnischen Volksüberlieferung. Õp. Eesti Seltsi Aastaraamat 1928, Tartu 1930, s. 43.

²⁸ OSKAR LOORITS Liivi rahva usund I, Tartu 1926, s. 186 ynnä alaviite 1.

13. Käsitykseni mukaan Oskar Loorits on osittain oikeassa: tarinan »syntyjä syviä», kansanomaisten kuvittelujen alkuaineiksia on epäilemättä etsittävä tiedemiesten piiristä, mutta ei antropologien toiminnasta, vaan alkeellisen lääketieteen edustajien työsaralta ja ajoilta, jolloin farmakopeoissa mainittiin *adeps hominis*, ihmisen rasva, tärkeänä lääkeaineena. Oppilääketiede pohjautui keskiajalla ja vielä pitkälti uudella ajallakin suurelta osalta maagisiin käsityksiin ja menetelmiin. Näissä käsityksissä on ollut vankka sijansa mm. ihmisen rasvan käyttämisellä tehokkaana parannusaineena. Vanha saksalainen lauselma toteaa nasevasti:

»Zerlassen Menschenfett ist gut vor lahme Glieder,
so man sie damit schmiert, sie werden richtig wieder.»²⁹

Paitsi halvautuneiden ja rampojen parantamiseen sulatettua ihmisen rasvaa on käytetty syyhyn, kihdin, palohaavojen ja hammassärlyn lääkitsemiseen.³⁰

Adeps hominis mainitaan apteekkien varastoissa pidettävänä lääkkeenä jo 1500- ja 1600-lukujen farmakopeoissa, Tanska-Norjan farmakopeassa vuonna 1619 ja Ruotsi-Suomen vuonna 1686.³¹ Kun näin maaginen lääkintätietous ja oppilääketiede tukivat toisiaan, säilytti ihmisen rasva halki vuosisatojen kansan käsityksissä tehokkaan lääkkeen maineen. Suomen kansanomaisessa lääkintätietoudessa usko ihmisen rasvan tai ruumiinrasvan mahtiin on myöhäisimpään säilynyt raipparangaistuksia kokemaan joutuneiden perimätietona. Uskottiin yleisesti, että jos piiskattava voiteli selkensä ruumiinrasvalla, selkänahka säilyi haavoittumattomana eikä kipuakaan juuri tuntunut.³² Niin ikään tunnetaan hyvin meilläkin vanha kansainvälinen uskomus ihmisen rasvasta tai ruumiinrasvasta valmistetun kynttilän maagisesta tehosta. Kun tällaisen kynttilän sytytti, se vaivutti kaikki huoneessa olijat uneen, josta ei kukaan herännyt, niin kauan kuin kynttilä paloi. Saksassa ihmiskasvakynttilää on sanottu varkaan valoksi, meillä varkaan kynttiläksi tai unikynttiläksi, koska nimenomaan varkaat ovat yrittäneet niitä itselleen hankkia. Tällainen kynttilä sanotaan olleen monilla suurvarkailta, mm. Matti Haapojalla.³⁴

Kuuman huoneen tarinan j15 -toisinnon maininnalle ihmiskasvakynttilöiden valmistamisesta on täten vankka suomalais-kansainvälisen taustansa, mutta

²⁹ F. ECKSTEIN *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens* II, Berlin und Leipzig 1929/30, s. 1384.

³⁰ Mts. 1384.

³¹ I. REICHBORN—KJENNERUD *Vår gamle trolldomsmedisin* I, Oslo 1928, s. 146.

³² *Kansanomainen lääkintätietous*, Turku 1957, s. 41.

³³ O. v. HOVORKA und A. KRONFELD *Vergleichende Volksmedizin* I, Stuttgart 1908, s. 133, 277; Suomessa esim.: K. Teräsvuori 231. 1911, Esteri Vatanen 55. 1937, Martta Hyvärinen KRK 97: 93. 1935.

³⁴ *Kotiseudun tarinoita*, Helsinki 1951, s. 159.

sen sijaan arvelu, että kynttilä palaessaan tekisi kantajansa näkymättömäksi, lienee tarinan kertojan kuvitelmaa.

Tanskalainen kulttuurihistorioitsija Frederik Troels-Lund kirjoittaa: »Ihmissen rasva oli arvokasta lääkeainetta. Mutta ei ollut helppoa saada selville, miten apteekkarit hankkivat sitä itselleen.»³⁵ Tämän tiedon puuttuminen on tietenkin ollut omiaan synnyttämään kansan keskuudessa monenlaisia kuvitelmia ihmisen rasvan hankkimismenetelmistä. Eräs näistä kuvitelmista kerrotaan Helsingin »akatemiaan» ja Tarton yliopistoon, siis yliopistojen anatomisiin laitoksiin liittyvänä. Kansalla oli tiedossa, että näissä laitoksissa leikeltiin ruumiita, mutta ei oltu aina selvillä, miten niihin ruumiita oli saatu. Vielä vähemmän tiedettiin näiden laitosten todellisesta tarkoituksesta. Kuvitelmille jäi riittävästi elintilaa.

14. Asikkalalaisen emäntä Lampisen ja tarttolaisen professori Andersonin kertomat tarinat ovat monista eroavuuksista huolimatta identtisiä. Keskeiset piirteet — lihava henkilö — kuuma huone — ihmisrasvan sulattaminen lääketieteen tarkoituksiin — ovat samat. Näihin, edellisessä luvussa esitettyjen kansan käsityksien pohjalta syntyneisiin tarinoihin liittyy Suomen kuuma huone -tarinastosta selvästi läntinen, hämäläinen redaktio, joka siis edustaa vanhaa, suoraan ihmisenrasva-kuvitelmista syntynyttä perinnettä. Tyrvään toisinto (b1) on sekatyyppi, jonka lihava mies -piirre liittää hämäläisredaktioon ja Pietarin matka -piirre itäiseen, savolaiseen redaktioon. Värikäs, selkeä, elävästi kerrottu, tiettyyn paikkaan ja henkilöön kiinnittynyt savolaisredaktio on myöhäisempi, hyvin todennäköisesti vasta 1800-luvulla syntynyt. Savolainen Pietarin-kävijä, taitava tarinamies, on kuulemansa lihava henkilö -tarinan pohjalta luonut uuden, paremman ja jännittävämmän tarinan Pietarin kävijöille opiksi ja varoitukseksi sekä selitykseksi niille, jotka ovat väittäneet hänen kauppavoitoilla rikastuneen.

LAURI SIMONSUURI

³⁵ TROELS LUND Sundhedsbegreber i Norden i det 16 aarhundrede, København 1900, s. 157 > O. v. HOVORKA und A. KRONFELD mts. 298.

Das heisse Zimmer (AaTh 956)

Antti Aarne definiert in dem »Verzeichnis der Märchentypen« (FFC 3) den Märchentyp, der den Gegenstand dieser Untersuchung bildet, folgendermassen: »Der Mann bei den Räufern: wird in ein heisses Gemach gesperrt, wo viele Leichen hängen; wie die Räuber kommen, schlägt er einem nach dem andern den Kopf ein und nimmt ihre Schätze.«

Im Archiv der Gesellschaft für Finnische Literatur befinden sich 17 Varianten, die in den Bereich dieser Definition gehören. Ihre Prüfung erweist, dass es sich nicht um ein Märchen handelt, sondern um eine sehr klar ausgeprägte örtliche Warnungs- und Erklärungssage, die eine für die Sage charakteristische Funktion hat. Von dieser Sage gibt es in Finnland zwei Redaktionen: die aus Häme stammende Redaktion vom dicken Mann und die in Savo beheimatete Redaktion vom Kaufmann. Die westlichste, aus Satakunta stammende Variante erweist sich als eine Kontamination dieser beiden. Die wichtigsten Züge der Redaktion vom dicken Mann sind folgende: ein dicker Mann wird gefangen und in ein heisses Zimmer in einem medizinischen Institut gesperrt — Schmelzen von Menschenfett zu einem Heilmittel — Rettung — späteres Leben in Reichtum. Die wichtigsten Züge der Kaufmannsredaktion: ein Kaufmann aus Savo, der mit Landwirtschaftsprodukten handelt, in Petersburg — er wird irgendwohin gelockt und in ein heisses Zimmer gesperrt — Schmelzen von Menschenfett — Rettung durch Benutzung einer Waage als Schlagwerkzeug — späteres Leben in Wohlstand in der Heimat.

Die Märchentypenverzeichnisse anderer Länder kennen keine Parallelen zu dieser Nummer AaTh 956. Eine für diese Untersuchung höchst wertvolle Variante hat Prof. Walter Anderson in seinem Vortrag »Die Universität Dorpat in der estnischen Volksüberlieferung« beigebracht:

Kommt da ein junger estnischer Bauer mit seiner Schwester nach Dorpat. Während

er sich in der Stadt aufhält, kommt ihm seine Schwester abhanden und lässt sich trotz allen Suchens nicht finden. Der junge Mann aber merkt bald, um was es sich handelt: seine Schwester ist recht wohlbeleibt, und er weiss, dass die Professoren der Medizin für ihre Zwecke viel Menschenfett brauchen, daher Menschen einfangen lassen und aus ihnen im Anatomikum das nötige Fett herauszuschmoren. Der junge Mann geht also stracks ins Anatomikum und lässt sich durch keinerlei Flausen abweisen, er dringt trotz allen Widerstandes in die inneren Räume ein und findet da richtig seine Schwester auf einem Ofen sitzend; die Professoren haben aber schon eine Menge Fett aus ihr herausgeschmort.

Sie war daher in späteren Jahren auch viel magerer als früher; aber sie war doch wenigstens gerettet.

Oskar Loorits hat eine lettische Ursprungssage von den Kindern Pharaos veröffentlicht, mit der Züge aus der Sage vom heissen Zimmer vermischt worden sind: Fischschwänzige Kinder Pharaos locken Menschen in ihr in Riga befindliches Haus, töten sie und schicken ihre Knochen nach Dorpat (offenbar an die Universität).

Die Sage beruht auf den Auffassungen und Vorstellungen, die verschiedene Völker von der Eigenschaft des Menschenfettes als wertvolles Heilmittel gehabt haben. Auch die alten Pharmakopöen kannten gut das *adepts hominis* als in den Apotheken erhältliche Arznei. Aber es war nicht leicht zu erfahren, wie die Apotheker sich damit versahen. Es entstanden verschiedene Vorstellungen, von denen eine den Ausgangspunkt dieser Sage gebildet hat. Die mit den Universitäten Helsinki, Turku und Dorpat verbundenen Sage hat ein aus Savo stammender Sagenerzähler gekannt, der Petersburg besucht hat und nachher aus den ihm bekannten Elementen eine noch viel farbigere und spannendere Sage zusammengestellt hat, zur Warnung für die Besucher Petersburgs und zur Erklärung seines Reichwerdens.

LAURI SIMONSUURI